

มรดกความงามดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย

รองศาสตราจารย์สุรพล สุวรรณ

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการถ่ายทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของมรดกความงามของดุริยางค์ไทยที่มีความสัมพันธ์ ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นในบริบททางสังคมไทย ได้สร้างสรรค์กิจกรรมอันล้ำค่านำมาสู่วัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชาติได้อย่างงดงาม

คำสำคัญ ดนตรีไทย วัฒนธรรมไทย มรดกความงาม

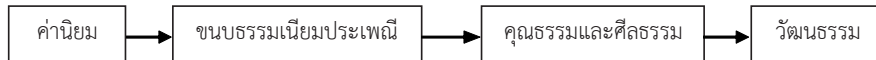
Abstract

This article conveys lifestyle Cultural heritage, the beauty of the music of Thailand. Where social relationships are invaluable creative activity brings to the culture of Thailand, a national identities.

Keywords : Thai music Thai culture Heritage Beauty

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากผลของกิจกรรม ซึ่งมนุษย์ได้คิดค้นขึ้นมาเพื่อนำไปสู่แนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามเหมาะสม ก่อให้เกิดความสงบสุข ความสามัคคีกันในกลุ่มคณะของสังคม และจะทำให้สังคมนั้นมีกฎ ระเบียบ กติกาในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขปลอดภัย ประชาชนในกลุ่มของสังคมต้องยึดมั่นในคุณธรรมและศีลธรรมจึงจะถือว่ากลุ่มสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ดีแต่ถ้าขาดคุณธรรมและศีลธรรมแล้ว วัฒนธรรมในกลุ่มของสังคมก็จะไม่เกิดขึ้นด้วย ทั้งนี้ เพราะค่านิยมนั้นเป็นพื้นฐานของการเกิดวัฒนธรรม เพราะค่านิยมจะเกิดจากแนวความคิดของผู้นำทางสังคมคิดขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองของกลุ่มของสังคม และแนวคิดนั้นจะต้องให้สมาชิกในสังคมยอมรับเป็นส่วนใหญ่จึงจะถือว่าใช้ได้ แล้วให้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันไปเรื่อยๆ และการปฏิบัติสืบทอดกันไปเรื่อยๆ นั้นก็จะเป็นการนำไปสู่การเกิดขนบธรรมเนียมประเพณี และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีจะต้องได้มาจากสมาชิกในสังคมยึดมั่นในคุณธรรม และศีลธรรมด้วยจึงจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมตามมา ตามผังดังนี้

ปัจจุบันจะเห็นว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมต่างๆ ด้าน คือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มมนุษย์ในสังคมที่คิดสร้างขึ้นมานั้นเอง เป็นการสร้างความคิดที่ได้มาจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ และประสบการณ์ของตนเอง แล้วจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้สำเร็จไม่ใช่มาจากการจดจำเท่านั้น เพราะฉะนั้นมนุษย์กับสัตว์จึงมีพฤติกรรมแตกต่างกันมนุษย์มีการพัฒนาพฤติกรรมไปในทางที่สูงขึ้นเรื่อยๆ มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แก้ปัญหาเฉพาะได้ ถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นเข้าใจได้ตรงกัน ส่วนสัตว์นั้นไม่มีพฤติกรรมเป็นแบบความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ส่วนใหญ่จะมาจากความจำที่ไม่มีเหตุผล แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ยากหรือไม่ได้เลย ถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นไม่ได้ มนุษย์จะเป็นผู้สร้างขณะเดียวกัน มนุษย์ก็เป็นผู้ทำลายด้วย บางครั้งจะทำให้ธรรมชาติขาดความสมดุล หรือมีความสมดุลก็ได้

วัฒนธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) หมายถึง ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญ กองงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือ ได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้ พุทธอีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ ผลรวมของความเจริญ กองงาม เท่าที่มีมาถึงและมีอยู่ในปัจจุบัน

นักมานุษยวิทยา แบ่งวัฒนธรรม ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ (รองศาสตราจารย์ ดร.งามพิศ สัตย์สงวน : 2538 คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ ซึ่งได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ (Non - Material Culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้อง สัมผัสไม่ได้ วัฒนธรรมประเภทนี้ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

2.1 สถาบันสังคม (Social institution) คือ ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม สถาบันสังคมแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา การแพทย์ และสาธารณสุข

2.2 วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่ช่วยให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมประเภทนี้ มี 5 ประเภท คือ ศาสนา ความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ประเพณี และ กฎหมาย

2.3 ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ ผลงานในด้านต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี นาฏศิลป์ สถาปัตยกรรม เป็นต้น

2.4 ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน

2.5 พิธีกรรม คือ พิธีที่ต้องทำในขั้นตอนของประเพณี

ดนตรีไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ เป็นสมบัติทางภาษาดนตรี ที่บ่งชี้ถึงอารมณ ความรู้สึก การนึกคิด รสนิยมของเผ่าพันธุ์ ที่มีเป้าหมาย สามารถนำเสนอถึงรากเหง้าของชีวิตอย่างประจักษ์

ข้อมูลทาง ความสัมพันธ์ดนตรีไทยกับวัฒนธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรงเห็นว่าวิชาดนตรีไทยเป็นศิลปะที่สำคัญของชาติ ดังพระบรมราโชวาท (พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน, 2504) ความว่า

ศิลปะของไทยเป็นพยานอันหนึ่งที่แสดงว่าชาติไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ การที่จะรักษาแบบแผนความเจริญรุ่งเรืองนี้ไว้มิให้เสียรูปควรที่จะได้รวบรวมศิลปะของไทยไว้มิให้เสื่อมศูนย์ เพราะในปัจจุบันนี้มีศิลปะของชาติอื่นเข้ามาปะปนอยู่เป็นอันมาก อาจทำให้ศิลปะของไทยเราซึ่งอยู่ในระดับที่ต้งามอยู่แล้ว ผันแปรไปได้

วิชาดนตรีไทย เป็นศิลปะที่สำคัญของชาติไทยเราได้รับเป็นมรดกตกทอดหลายชั่วคนแล้ว โดยครูอาจารย์ในสมัยก่อนได้รับฝึกหัดไว้ แล้วถ่ายทอดให้แก่ศิษยานุศิษย์สืบต่อกันมาด้วยความทรงจำเป็นพื้น ด้วยเหตุนี้ แต่ละครูอาจารย์จึงต่างมีแนวทางศิลปะฝึกฝนแตกต่างกันไปบ้าง

บางเพลงแม้จะเป็นเพลงเดียวกัน แต่มักจะมีทางแตกต่างกันไปตามแบบของแต่ละครู จึงเห็นสมควรที่จะได้รวบรวมเพลงที่เป็นหลักไว้มิให้เสื่อมศูนย์และผันแปรไปจากหลักเดิม เพื่อเป็นแผนสำหรับการศึกษาวิชาดนตรีไทยต่อไป

ความจริง เรื่องรวบรวมเพลงไทยนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ได้ทรงเห็นความสำคัญมาแล้ว ถึงกับได้ทรงเริ่มจัดการให้เจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ เสนาบดีกระทรวงวัง เจ้าสังกัดของกรมปี่พาทย์และโขนหลวง สั่งให้ครูดุริยางค์ดนตรีผู้ชำนาญการจดโน้ตเพลง มาร่วมกันบรรเลงและบันทึกลงเป็นโน้ตไว้ตั้งแต่พุทธศักราช 2479 หลังจากที่ได้โอนงานของกรมปี่พาทย์และโขนหลวงมาสังกัดอยู่ในกรมศิลปากรแล้ว รัฐบาลก็ได้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบเพลงไทยและบันทึกเป็นโน้ตสากลขึ้น ดำเนินงานบันทึกตรวจสอบต่อจากที่ค้างไว้ และได้รวบรวมเพลงไทยที่บันทึกตรวจสอบกันไว้ได้มีจำนวน 475 เพลง แต่เพลงที่คณะกรรมการได้ตรวจสอบฟังกันดูแล้วและบันทึกไว้ครบทุกแนวนั้นคงบันทึกกันไว้ได้ราว 100 เพลง ก็ต้องยุติ ซึ่งต่อมากรมศิลปากรก็ได้ขวนขวายจัดพิมพ์ขึ้นเพิ่มขึ้นไปได้ 2 ชุด คือ “โหมโรงเย็น” มี 17 เพลง กับชุด “ทำขวัญ” อีก 16 เพลง รวม 2 ชุด เป็น 33 เพลง นอกนั้นยังมิได้จัดพิมพ์ เวลานี้ต้นฉบับทั้งหมดคงเก็บรักษาได้ที่กรมศิลปากร ต้นฉบับเหล่านี้ เขียนด้วยดินสอดำกระดาษอัดสำเนา ง่ายแก่การเสื่อมเสียเป็นที่สุด

ข้าพเจ้าเห็นสมควรสนับสนุนให้เพลงไทยที่บันทึกไว้แล้วนั้นคงไว้เป็นหลักฐานยังยืนสืบไป มิฉะนั้นงานที่ได้ดำเนินมาแล้วจะกลายเป็นเสียแรงเปล่าและศิลปะสำคัญของชาติในประเภทวิชาดนตรีไทยจะผันแปรเสื่อมศูนย์ไป จึงได้มอบเงินให้กรมศิลปากรรับไปดำเนินงานต่อไปให้สำเร็จผลสมประสงค์ โดยให้จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยซึ่งเป็นทางกลางขั้นก่อนเพื่อจำหน่ายด้วยราคาย่อมเยา สำหรับที่ใช้เป็นทุนหมุนเวียนมาจัดพิมพ์เล่มใหม่และชุดอื่นแล้วจะได้หาทางสนับสนุนให้จัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยที่บันทึกไว้ครบทุกแนวในโอกาสต่อไป เพราะการจัดพิมพ์เช่นนี้ นอกจากจะดำเนินตามความประสงค์เดิม เพื่อรักษาศิลปะสำคัญของชาติไทยไว้มิให้เสื่อมศูนย์ผันแปรไปแล้ว ยังเป็นการเผยแพร่วิชาดนตรีของไทยออกไปในหมู่ประชาชนผู้สนใจให้เป็นที่ยู่งักกันแพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชดำรัส เปิดงานดนตรีไทยอุดมศึกษาครั้งที่ 25 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2537 อัญเชิญส่วนหนึ่ง ดังนี้

ดนตรีไทยถือว่าเป็นศิลปะอันทรงคุณค่าแสดงเอกลักษณ์ของชาติไทยได้อย่างเด่นชัด ดนตรีไทยนั้นมีประโยชน์นานัปการ ดนตรีไม่เพียงแต่สร้างความรื่นรมย์ แต่ยังสามารถทำให้เกิดสมาธิ รวมทั้งสร้างความมีระเบียบวินัย และประโยชน์ประการสำคัญก็คือ การเล่นดนตรีร่วมกัน เป็นการสร้างการประสานสัมพันธ์ อันนำมาซึ่งความสามัคคีของบุคคลในสังคม

การปลูกฝังความรักดนตรี ควรปลูกฝังตั้งแต่เยาว์วัย เพราะเด็กหรือเยาวชนมีความสำคัญในการที่จะเป็นผู้รับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างต่อจากผู้ใหญ่ รวมทั้งการรับผิดชอบในการธำรงรักษาความสงบผาสุกในชาติ หากเยาวชนได้รับการปลูกฝังให้รักดนตรีโดยเฉพาะดนตรีไทยแล้ว ก็ย่อมได้รับการกล่อมเกลাজิตใจให้สงบเยือกเย็น ใฝ่สันติเป็นคนดีของสังคม

การที่จะปลูกฝังให้เยาวชนรักดนตรีไทยนั้น ทั้งผู้ให้ และผู้รับต้องมีความเข้าใจเสียก่อน คือมีครูดนตรีผู้ทรงความรู้ความสามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ด้วยความเอาใจใส่ ฝ่ายศิษย์ก็ต้องมีความตั้งใจจริงในการรับถ่ายทอดวิชาความรู้นั้น มีความอดสาหะวิริยะและรับด้วยใจเช่นกัน จึงจะประสบผลสำเร็จอันงดงาม

ดนตรีไทยจึงเป็นพลังขององค์ความรู้ของมนุษย์ และมรดกทางวัฒนธรรมประจำชาติไทยอีกแขนงหนึ่ง ที่ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน มีบทบาทหน้าที่สำคัญยิ่ง ในเชิงวิจิตรศิลป์ มีความงดงามเฉพาะด้านที่โดดเด่น จนเกิดนำมาสู่มรดกทางสุนทรียศาสตร์ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ บรรทัดฐาน มโนทัศน์ความรู้ทั้งในด้านทฤษฎี และปฏิบัติที่สืบทอดเป็นมรดกของแผ่นดินตั้งแต่โบราณจนถึงยุคปัจจุบัน

อาจารย์มนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ : 2528) ได้ให้ทรรศนะว่า ธรรมดามนุษย์เมื่อบังเกิดความดีใจย่อมแสดงออกทั้งทางกิริยา และวาจา เช่น ตบมือ กระโดดโลดเต้นและเปล่งเสียงร้องต่างๆ เป็นภาษาบ้าง ไม่เป็นภาษาบ้างนี้เป็นธรรมดาของมนุษย์ มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ก็มีสภาพอย่างเดียวกันนี้ แล้วจึงค่อยๆ วิวัฒนาการต่อมาตามความรู้ ความคิด และสติปัญญาของมนุษย์แต่ละสมัย ยิ่งถึงสมัยที่มนุษย์ได้รวมกลุ่มจัดการปกครองกันเป็นระเบียบเรียบร้อย ตั้งเป็นอาณาจักร บริหารบ้านเมืองเป็นแบบเป็นแผน

การดนตรีของมนุษย์ก็ย่อมเจริญขึ้นตามไปด้วย โดยมีระเบียบแบบแผนขึ้น และรู้จักสร้างเครื่องดนตรีให้สวยงามและมีเสียงไพเราะยิ่งขึ้น โดยเฉพาะชาติไทยปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่าได้ตั้งอาณาจักรปกครองบ้านเมืองเป็นแบบเป็นแผนกันมาแล้ว หลายยุคหลายสมัยและหลายอาณาจักรในแถบถิ่นซึ่งเป็นประเทศจีนในปัจจุบันนี้ ซึ่งบางทีก็มีชื่อว่า ไทยมุงและอ้ายลาว เป็นต้น นี่ก็ย่อมจะเป็นที่เชื่อได้ว่าการดนตรีไทยในสมัยนั้นๆ จะต้องมีการมีระเบียบแบบแผนเป็นวงเป็นคณะมีเครื่องดนตรีที่บรรเลงได้ไพเราะ สมตามกาลสมัย และอาจจะมี ความเจริญเหนือกว่าบางชาติในสมัยเดียวกันนั้นบ้าง อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวต่อไปอีกว่า “ในสมัยนั้นเจ้าก็ปรากฏว่าไทยเราได้ส่งวงดนตรีหญิงไปถวายพระเจ้ากรุงจีน นี่ก็เป็นที

แน่นอนว่าถ้าไม่มีคุณภาพสูงกว่าก็คงจะไม่ส่งไป เป็นการแสดงว่าการดนตรีของไทยเราได้เจริญมาแล้วในอดีต แต่ก็เป็นที่น่าเสียใจที่ไม่มีหลักฐานว่าเครื่องดนตรีของไทยเราในสมัยนั้นมีรูปร่างเป็นอย่างไร และมีสิ่งใดบ้าง การดนตรีตลอดจนเครื่องดนตรีของไทยเพียงจะมาปรากฏชัดเจนอีกครั้งเมื่อถึงสมัยสุโขทัยนี้เอง”

ชีวิตไทยสมัยก่อนนั้นคุ้นเคยกับดนตรีไทยมาก แต่ก่อนในแต่ละขั้นตอนของชีวิตจะต้องมีการประกอบพิธีกรรม ตอนเกิดก็มีทำขวัญเดือน โตขึ้นมาหน่อยต้องมีพิธีโกนจุก พอเป็นหนุ่มก็บวชและแต่งงานเมื่อตายลงก็มีงานศพ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาบ้าง พิธีกรรมที่ทำเพื่อความบันเทิงหรือสันทนาการบ้าง ในพิธีกรรมเหล่านี้จะขาดดนตรีไทยเสียมิได้ ดังที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, นาฏศิลป์และดนตรีไทยในชีวิต กล่าวไว้ว่า

ชีวิตไทยตั้งแต่โบราณกาลลงมาเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยดนตรีและนาฏศิลป์ไทย เพราะคนไทยเป็นชนชาติที่เห็นความสนุกและความรื่นเริงเป็นความประสงค์สำคัญของชีวิต หากชีวิตมีความสนุกรื่นเริงชีวิตนั้นก็เป็ชีวิตที่ดีและสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากเพลงยาวพระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท พรรณนาถึงชีวิตในกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

“ทั้งพิธีปีเดือนคืนวัน สารพันจะมีอยู่อัตรา
ฤดูใดก็ได้เล่นเกษมสุข แสนสนุกทั่วเมืองहरษา”

ความสนุกจึงออกจะเรียกด้วยว่าเป็นมาตรฐานแห่งชีวิตที่ดี และในการทำเพื่อให้ชีวิตได้มาตรฐานอันดีในทรรศนะของคนไทยในอดีตนั้น นาฏศิลป์และดนตรีไทยได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญที่สุด สีสานแห่งชีวิตไทยในอดีตนั้นอยู่กับจังหวะต่างๆ ในชีวิตซึ่งจะต้องมีการทำบุญ และฉลอง เริ่มด้วยการเกิดซึ่งต้องมีการทำขวัญเดือน และโกนผมไฟทารกที่เกิด เมื่อเด็กจะเข้าสู่วัยที่ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องมีการโกนจุก หากบุคคลนั้นเป็นชายก็ต้องอุปสมบทในพระพุทธศาสนาต้องมีพิธีทำขวัญนาค พิธีบวชนาค ต่อจากนั้นก็ถึงพิธีสมรส มีการทำบุญอายุครบห้ารอบ และเมื่อตายลงก็มีพิธีต่างๆ เกี่ยวกับงานศพตลอดไป จนถึงงานเผาศพ ซึ่งมักจะทำกันเป็นการใหญ่โตฟุ่มเฟือยมาก

ในงานต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วนี้จะต้องมีนาฏศิลป์และดนตรีประกอบ งานทำขวัญเดือน และโกนผมไฟเด็กนั้นประกอบด้วยการทำบุญเลี้ยงพระ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีปี่พาทย์บรรเลงไว้รับพระ ที่มาเจริญพระพุทธมนต์บรรเลงในระหว่างพระฉัน และบรรเลงส่งพระตอนพระกลับ เริ่มต้นด้วยปี่พาทย์ทำเพลงโหมโรงเช้า เมื่อพระมาถึงบรรเลงเพลงต่างๆ ในระหว่างพระฉัน และจบด้วยการทำเพลงกราวราตรี เป็นการแสดงความปิติรื่นเริง ที่ได้ทำบุญกุศลเสร็จแล้ว

สำหรับทารกที่เป็นพระราชกุมารหรือพระราชกุมารนั้น ในพิธีขึ้นพระอุทุม์ทำขวัญ หลังจากประสูติแล้ว ก็มีการบรรเลงดุริยดนตรี พรหมณัซบไม้บัณเฑาะว์ และเทกลม้อมตาม ประเพณี ซึ่งเป็นดนตรีอีกชนิดหนึ่งในการโกนจุกนั้น ก็ต้องมีการทำบุญเลี้ยงพระและมีปี่พาทย์ประโคมเช่นเดียวกัน หลังจากประสูติแล้วก็มีการบรรเลงดุริยดนตรี พรหมณัซบไม้บัณเฑาะว์ และเทกลม้อมตามประเพณี ซึ่งเป็นดนตรีอีกชนิดหนึ่ง”

งานแต่งงานก็เป็นงานที่ไม่ขาดเสียงดนตรีอีกอย่างหนึ่ง เพราะต้องมีการทำบุญเลี้ยงพระ ซึ่งต้องใช้ปี่พาทย์ประโคม และต้องมีโหรเทกลม้อม ส่วนในงานศพนั้นหากเป็นศพผู้มีฐานะดี ก็ต้องมีหรรสพทุกอย่างหรือมากอย่าง เช่น โขน ละคร พุ่ และหนัง ซึ่งมีติดต่อกันหลายวันในงานเผาศพ ส่วนในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลก็ต้องมีดนตรีประโคมศพ นอกจากนั้นแล้วยังมีการฉลองต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ หรือการฉลองถาวรวัตถุซึ่งสร้างขึ้นไว้ในศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร หรือศาลา ซึ่งต้องใช้นาฏศิลป์ และดนตรีเป็นส่วนหนึ่งของการฉลอง การแสดงดนตรี และนาฏศิลป์ในงานต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงมานี้ คนทั่วไปได้ฟัง และได้ดูโดยมิต้องเสียเงินทองแต่อย่างใด ชีวิตของคนไทยสมัยก่อน จึงเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยนาฏศิลป์ และดนตรีไทยแท้ ถึงแม้ว่ามีบุคคลใดที่อยากจะหลีกเลี่ยงได้โดยยาก

นอกจากการใช้ชีวิตของเอกชนในทางส่วนตัวตามวัยแห่งตนแล้ว การใช้ชีวิตของคนไทยในสังคมตามเทศกาลหรือตามประเพณี ก็ยังมีดนตรีไทยและนาฏศิลป์เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยมาก เรียกได้ว่าเป็นส่วนสำคัญแห่งเทศกาลหรือประเพณีต่างๆ เหล่านั้นการทำบุญกุศลตามวัดวาอาราม ซึ่งคนจำนวนมากมาร่วมกันทำตามเทศกาล เช่น ในการเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือมีงานไหว้พระ ชักพระตลอดจนประเพณีทางศาสนาอื่นๆ ซึ่งเป็นไปตามเทศกาลที่กำหนดไว้ ก็ต้องมีดนตรีปี่พาทย์และนาฏศิลป์เข้ามาแสดงให้เกิดความครึกครื้นรื่นเริง เป็นการแสดงออกซึ่งความปิติในการที่ร่วมกันบำเพ็ญกุศลตามประเพณี

เมื่อนาฏศิลป์ไทย และดนตรีไทยเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตไทยในสมัยก่อนดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้ปกครองแผ่นดินก็จำเป็นต้องให้ความอุปการะเกื้อกูล และความคุ้มครองแก่นาฏศิลป์และดนตรีไทย เพราะคติของคนไทยในสมัยก่อนนั้นถือว่า ความเจริญรุ่งเรืองของนาฏศิลป์ และดนตรีนั้นเป็นเครื่องหมายแห่งความสนุก และความสนุกนั้นเป็นสัญลักษณ์อันสำคัญของสภาพที่เรียกว่า “บ้านเมืองดี” เมื่อพระมหากษัตริย์พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่นาฏศิลป์และดนตรีเป็นเบื้องต้นแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่เจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์อื่นๆ จะต้องคล้อยตามพระราชานิยม ต่างก็พากันให้ความอุปการะเกื้อกูลแก่นาฏศิลป์ และดนตรีไทยด้วยกัน นาฏศิลป์ และดนตรีไทยในสมัยหนึ่งจึงเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม (Status symbol) ของคนชั้นสูงในสมัยนั้น บ้านใครมีปี่พาทย์ที่บรรเลงได้ดี หรือ มีละคร

ที่แสดงได้ดีมีคนชม และมีตัวละครมากหรือมีทั้งสองอย่างตลอดจนการเล่นอื่นๆ ที่เนื่องอยู่ในนาฏศิลป์และดนตรี เจ้าของบ้านก็มักจะนิยมนิยามยกย่องว่า เป็นผู้มีความรู้ หรืออาจจะพูดกันด้วยศัพท์ปัจจุบัน ก็จะต้องพูดว่ามีฐานะอันสูงในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการประกวดประชันกันมาก ระหว่างเจ้าของละครและเจ้าของปี่พาทย์ ตลอดจนวงมโหรีและเครื่องสายต่างๆ ในทางที่จะทำให้ละครของตน หรือวงดนตรีของตนนั้นแสดงได้ดีเป็นพิเศษ เหนือกว่าละครโรงอื่น หรือวงดนตรีอื่นๆ ได้มีการหาคนดีฝีมือในทางเหล่านี้ให้เข้ามาอยู่กับตน โดยรับความอุปการะเป็นอย่างดี เพื่อที่จะให้แสดงละครหรือดนตรีและฝึกฝนละคร และ ผู้แสดงดนตรีในบ้านให้มีฝีมือดียิ่งๆ ขึ้นไป การแข่งขันประกวดกันเช่นนี้ย่อมจะทำให้นาฏศิลป์ และดนตรีไทยเจริญรุดหน้าออกไปมาก ในสมัยนั้นได้มีการคิดทำละครให้สวยงามกว่าเดิมเพิ่มเติมขึ้นมาเสมอ และขณะเดียวกันก็ได้มีการแต่งเพลงดนตรีขึ้นใหม่ต่อเนื่องกันมากเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งทั้งหมดนี้ได้เป็นทรัพย์สินมรดกตกทอดในทางศิลปะลงมาถึงคนไทยในยุคนี้ และถ้าหากว่าไม่มีการถ่ายทอดกันไว้ต่อไปแล้ว ทรัพย์สินมรดกทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็จะสูญไปในอนาคตอย่างแน่นอน

ถ้ามองดนตรีไทยในฐานะที่เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ดนตรีไทยก็เป็นวัฒนธรรม เพื่อการบันเทิงใจโดยตรง ในราชสำนักก็มีมโหรีขับกล่อมเจ้านาย หรือขุนนางต่างก็มีวงดนตรีประจำวงประจำบ้านไว้ เล่นเพื่อฟังกันให้สบายใจประการหนึ่ง และเพื่อประกวดประชันกันระหว่างดนตรีต่างๆ ประการหนึ่ง

ในแง่นี้ ดนตรีไทยจึงเฟื่องฟูและเล่นกันอย่างแพร่หลายในสมัยหนึ่งที่ผ่านมา ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินอุปถัมภ์ ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวกับพิธีกรรม งานบุญต่างๆ หรือ การบันเทิง ดนตรีไทยเป็นส่วนประกอบของงานเหล่านั้นอยู่เสมอ

กรอบแนวคิด และทฤษฎี

บทความนี้จะได้นำกรอบความคิดทางวัฒนธรรม เป็นฐานการอธิบายโครงสร้างทางวัฒนธรรมมรดกความงามดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย (ศาสตราจารย์ ดร.จิรัช วิจารณ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2541) ได้ไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. วัฒนธรรม หมายถึง ทศนคติ (Attitudes) ได้แก่ ความพร้อมที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรม หรือพร้อมที่จะมีการกระทำ

ทศนคติ เป็นความรู้สึกภายในซึ่งมีวัตถุบุคคล หรือแม้กระทั่งอวัตถุทศนคติอาจแยกเป็นในทางปฏิฐาน หรือในทางบวก ในทางนิเสธหรือในทางลบ หรือแบบก้ำกึ่งกันโดยสรุปคือ อาจแยกเป็นการรู้สึกชอบ ชัง หรือเฉยๆ ต่อบุคคล วัตถุ องค์กร หรือคณะบุคคล

2. วัฒนธรรม หมายถึง ค่านิยม หรือคุณค่า (Values) ได้แก่ การยกย่องว่าอะไรเป็นของดี หรือไม่ดี อะไรเป็นของน่านิยม หรือไม่นิยม สิ่งที่เราถือว่ามีคุณค่า คือสิ่งที่เราถือว่าดี มีประโยชน์ หรือควรกระทำคุณค่า หรือค่านิยมแตกต่างกันแล้วแต่วัฒนธรรมจะเป็นอะไร

3. วัฒนธรรม หมายถึง ความเชื่อ (Beliefs) ความเชื่อในเรื่องราวต่างๆ อาทิ ความเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือความเชื่อกฎแห่งกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับผีบางเทวดา ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ความเชื่อเป็นลักษณะแห่งวัฒนธรรม อย่างหนึ่งนั้นมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงความเชื่อทางด้านอื่นๆ

4. วัฒนธรรม หมายถึง องค์แห่งความรู้ (Body of Knowledge) หรือวิทยาการ สรรพวิชาทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางวิจิตรศิลป์ ทางมนุษยศาสตร์ ทางวิทยาศาสตร์ ทางสังคม หรือแม้แต่ทางโหราศาสตร์ ก็จัดอยู่ในขอบข่ายแห่งการเป็นวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

ประเด็นวิเคราะห์

ผู้เขียนได้เก็บข้อมูลเชิงมานุษยวิทยา เพื่อศึกษาโครงสร้างมรดกความงามดนตรีไทย ในวัฒนธรรมไทย 20 กว่าปี จึงขอนำข้อมูลประสบการณ์ ภาพเหตุการณ์มาวิเคราะห์ ให้เห็นถึงบริบททางสังคม และวัฒนธรรมการดนตรีไทย มีทิศทางแนวทางอย่างไรในการดำรงรักษา สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่วิชาการสืบไป

ภาพที่ 1 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ชมรมดนตรีไทย สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระองค์ท่านทรงเห็นคุณค่า มรดกอันล้ำค่าของพิธีไหว้ครู ที่แสดงถึงการเคารพ กตัญญูรู้คุณ

ภาพที่ 2 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระมหากุณาธิคุณขับร้องเพลงไทย ร่วมกับวงดนตรีไทยครูอาวุโส นับเป็นขวัญกำลังใจแก่ครูสายดนตรีไทย

ภาพที่ 3 วงดนตรีไทย ปี่พาทย์ไม้แข็ง ที่บรรเลงในลักษณะเรียบง่าย โดยมีครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ เป็นผู้บรรเลงระนาดเอก เป็นการพบประสังสรรค์ทางสังคมไม่เป็นการซึ่งมีผู้บรรเลงหลากหลายวัยอบอุ่นเป็นกันเอง

ภาพที่ 4 การบรรเลงวงดนตรีไทยวงบ้านพาทย์โกส (บ้านเครื่อง) ได้สืบทอดองค์ความรู้ของเก่าอย่างงดงามจากบรรพบุรุษ ที่ได้ทำหน้าที่อันยิ่งใหญ่เมื่ออดีต คือคุณครูจางวางทั่วพาทย์โกส ครูเทวาประสิทธิ์ พาทย์โกส และคุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ แห่งฝั่งธนฯ นั้นเอง

ภาพที่ 5 การบรรเลงวงดนตรีไทยกรมศิลปากรเป็นการสืบทอดโครงสร้างสายดนตรีไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้รับใช้โครงสร้างทางสังคม ตั้งแต่ วัง บ้าน วัด อย่างเป็นระเบียบแบบแผน มีธรรมเนียมประเพณี

ภาพที่ 6 นักศึกษาชมรมดนตรีไทย ได้มีเป้าหมายอันเดียวกันคือความรัก ความผูกพันดนตรีไทย จึงได้โอกาสร่วมกิจกรรมบรรเลงดนตรี พร้อมกับเผยแพร่ดนตรีไทยเกิดความรักและความสามัคคีอีกด้วย

ภาพที่ 7 การบรรเลงดนตรีไทยของกลุ่มอาจารย์ที่รักในเสียงดนตรี เล่นดนตรีแบบเรียบง่าย ๆ มีความสนุกสนาน

ภาพที่ 8 นักเรียนที่มีโอกาสเล่นดนตรีไทย ได้รวมกลุ่มกันเพื่อสืบทอดงานศิลป์ ทำให้เกิดมีสมาธิ
ใจเย็น และใช้เวลาให้เกิดประโยชน์

สรุป

ดนตรีไทยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เป็นวัฒนธรรมไทยอันล้ำค่า ดนตรีไทยเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนสภาพของสังคมไทย ค่านิยม วิถีชีวิต ประเพณี พฤติกรรม รวมถึงจารีตประเพณี ได้ดี ผู้เขียนบทความนี้ จึงขอสรุปมรดกความงามดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทยได้ดังต่อไปนี้

5.1 ดนตรีไทยเป็นงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเรียนรู้จากธรรมชาติ โดยใช้เสียงเป็นสื่อในการถ่ายทอดออกมาเป็นทำนองเกิดอารมณ์ของเพลง บรรเลงให้เกิดความไพเราะตามจินตนาการของนักประพันธ์ และดนตรีไทยก็ได้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนมนุษยชาติ ให้มีความสุขสนุกสนาน

5.2 ดนตรีไทยมีความสำคัญต่อบุคคลในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจิตใจ เป็นสื่อกลางสร้างสรรค์กิจกรรมทางจารีตประเพณี ศาสนา ศิลปวิทยาการ และเป็นสื่อสารทางสังคมที่สามารถช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชาติ สร้างพลังทางสังคม วัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับสถาบันต่างๆ เช่น สถาบัน ครอบครัว วัด วัง การเมือง การปกครอง การศึกษา และการทหาร เป็นต้น

5.3 ดนตรีไทยเป็นภูมิปัญญา องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้สร้างสรรค์ทั้งรูปแบบเครื่องดนตรี การประพันธ์เพลง วิธีการบรรเลง ขั้นตอนการขับร้อง และโดยมีรูปแบบการนำเสนอการบรรเลงอย่างมีระเบียบแบบแผน

5.4 ดนตรีไทยได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก การประกอบกิจกรรมตามความศรัทธา ความเชื่อและพิธีกรรม เพื่อบรรเลงประกอบให้สอดคล้องพิธีการให้เกิดพลังความสมบูรณ์

5.5 ดนตรีไทย เป็นงานศิลปะที่มีแต่ความงาม ความสุนทรีย์ เมื่อใครได้ฟัง หรือ บรรเลงดนตรีด้วยตนเองแล้ว จะทำให้เกิดสมาธิ ช่วยให้เป็นคนมีระเบียบวินัย รอบคอบและเป็นคนกล้าแสดงออก

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับการอนุรักษ์มรดกของชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร : 2528.

โกวิท ชันธศิริ ดุริยางคศิลป์ปริทัศน์ กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช 2528.

งามพิศ สัตย์สงวน มานุษยวิทยากายภาพ : วิวัฒนาการทางกายภาพและวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : 2539.

พูนพิศ อมาตยกุล ดนตรีวิจิตร สยามสมัย กรุงเทพมหานคร : 2529.

สยามสังคีต สำนักพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์กรุงเทพมหานคร : 2534.

พงษ์ลดา ธรรมพิทักษ์กุล วิวิธวิทยาการสอนดนตรี เรื่องทางฝึกปฏิบัติการสอนดนตรีในระดับ
ประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร : 2545

พิชิต ชัยเสรี ปหาสะ วารสารศิลปกรรม ปีที่ 4 ฉบับ 8 กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย : 2528

มนตรี ตราโมท วิวัฒนาการดนตรีไทยในยุครัตนโกสินทร์ พิมพ์ในงานพระราชเพลิงศพ
วัดเทพศิรินทราวาส, กรุงเทพมหานคร : 2528.

โสมส่องแสงชีวิตดนตรีไทยของมนตรีตราโมท กรุงเทพมหานคร : 2537.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เด็กและดนตรีไทย หนังสือดนตรีไทย
ครั้งที่ 18 มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2530.

เหตุได้ข้าพเจ้าจึงชอบดนตรีไทย หนังสือดนตรีไทยอุดมศึกษาครั้งที่ 16 มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒสงขลา : 2527.

สุรพล สุวรรณ ทศนคติการยอมรับดนตรีไทยของนิสิตมหาวิทยาลัย 2538 ศึกษากรณีจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
กรุงเทพมหานคร : 2540

สัจด์ ภูเขาทอง การดนตรีไทยและการเข้าสู่ดนตรีไทย กรุงเทพมหานคร : 2532